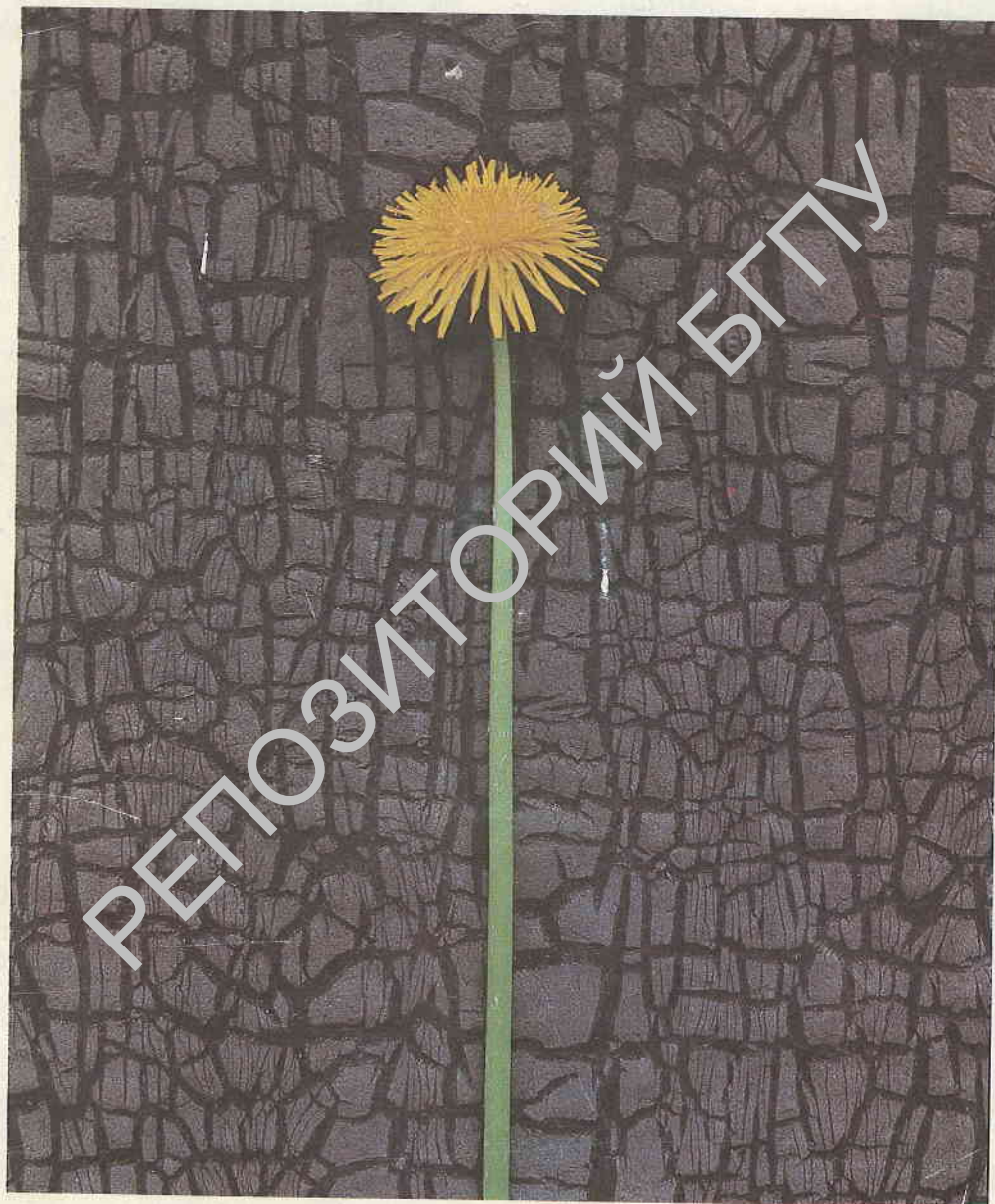




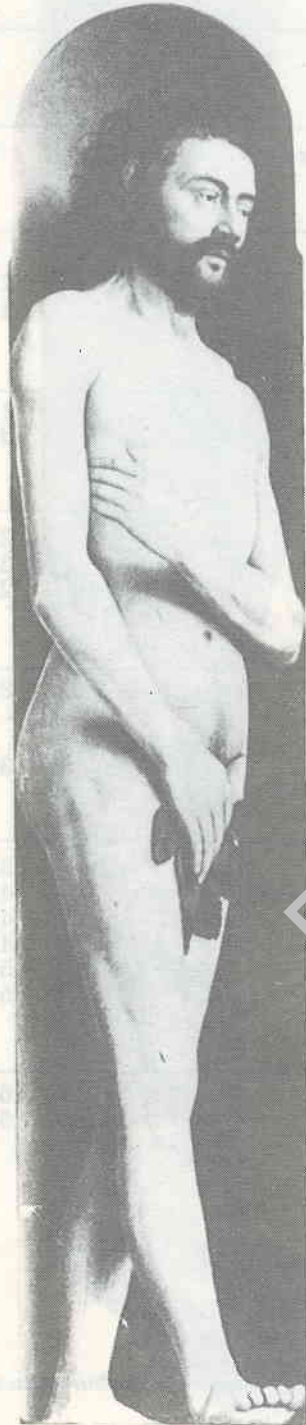
6'92

МАСТАЦТВА



Галіна Адамовіч

ТВАРЫЦЕ...



Жанр «аўтаінтэрв'ю», а мо лепей «самаінтэрв'ю», існуе калі не са старажытных часоў (як дыялог або споведзь), дык па меншай меры з часоў французскіх асветнікаў. Так, асветнік Дэні Дзідро, сутыкнуўшы ў спрэчцы двух герояў-антыподаў, выступіў супраць усяго, што прыніжае чалавечую асобу.

У маім жа аўтаінтэрв'ю зроблена спроба ўзыходжання — ад аднаго голасу праз другі зноў да першага і г. д. — на новыя ступені разумення складаных праблем нашай рэчаснасці.

— Так, доўгі час я шукаю адказу на адно — ПЕРШАЕ — пытанне: Што з'яўляецца найвышэйшым дасягненнем цывілізацыі, культуры? Які помнік? Вобраз? Слова?

— І адказваю на яго ўвесь час па-новаму: «Вайна і мір» Льва Талстога.

Па-дэ-дэ з балета Чайкоўскага «Шчаўкунчык».

Формула $E = MC^2$.

Кніга рэкордаў Гінеса.

Біблія...

— Зразумела, што ў кожнага чалавека паўстаюць свае пытанні як на працягу працоўнага тыдня, так і ў асобныя перыяды жыцця — ад звыклага «Дзе ўзяць грошы?» да не менш складанага «Дык чым жа сэнс-прызначэнне жыцця — дзеянне — справы?..» І кожны мусіць так ці інакш адказваць на іх, выбіраючы шлях, праўджваючы задуму, выконваючы абавязкі. Адказваць сваім стаўленнем да жыцця — усім сваім жыццём адказваць. Але вось гэтае пытанне пра дасягненне культуры цікавіць мяне менавіта сваёй шматзначнасцю, непрадказальнасцю магчымага адказу. Здаецца, сёння магчыма такое тлумачэнне.

— Чалавек. Менавіта сам чалавек — найвышэйшае дасягненне цывілізацыі, культуры, самы каштоўны, «вечны» і найбольш зменлівы яе вынік і сэнс. Таму найперш наблізімся да пытання пра чалавека акрэслім каардынаты гэтага паняцця.

— Адзін з поглядаў на чалавека сцвярджае, што ён — істота з нераважна біялагічным пачаткам, а сацыяльнае ў ёй залежыць ад першаснага, прыроднага.

(І тут я, каб лагічна выстройваць думку ў зададзеным жанры, мушу нагадаць шмат каму вядомае, а ўсялякая выснова так ці інакш узыходзіць да вядомага...)

— Так, ёсць вельмі даўняя традыцыя вызначаць чалавека перш-наперш як біялагічную істоту. Ёсць доля ісціны ў такой пастаноўцы праблемы. Часта цытуецца вядомая прытча пра Платона і Дыягена. На пытанне, што такое чалавек, Платон адказаў: двуногае без пер'я. Але, убачыўшы абшчыпанага Дыягенам пеўня, дадаў: двуногае без пер'я, што мае шырокія пазноггі. Здаецца, на пачатку свайго гістарычнага развіцця чалавек меў дастаткова падстаў, каб засведчаць сваю блізкасць да свету жывёл. Выразны прыклад

з'ярося ў кельцкім эпасе Ірландыі: герой Кухуліп, імя якога звязана з татэмам «сабакі» («Ку-кулайн» — «сабака каваля»). Гэты герой уяўляўся старажытным кельтам надзвычай прыгожым: «Сем зрэнкаў было ў каралеўскіх вачах яго, чатыры ў адным воку і тры ў другім. Па сем пальцаў было на кожнай руцэ яго, па сем на кожнай назе». Спачатку пасмяяўшыся, можна сказаць пра казачную фантастыку ў структуры вобраза героя, але прыхавана тут больш глыбокае: у чалавечым грамадстве тае пары вобраз ідэальнага героя шмат у чым асацыіруецца з якасцямі звярынага сужыцця. Бо хто са звяроў хутчэй стане пераможцам у паядынку за ежу, за самку? Той, хто мае дадатковыя прыродныя якасці. Гэта сама і ў дзікіх плямёнаў (дарэчы, як мінулага, так і сучаснасці). Але чалавецтва ўсё больш аддалася ад свету жывёл, ад якіх як татэмаў вяло свой род. Далёка ж ад прыроднага царства чалавечы род, мабыць, ніколі не адыходзіў, калі часам прадстаўнікі яго паводзяць сабе як істоты з біялагічнымі інстытутамі альбо, набыўшы сілу, процістаяць яму, як лютаму ворагу.

— Так. Супастаўляючы паняцці «чалавек» і «прырода», можна прыйсці да якога тлумачэння.

— Культура — гэта свет іншы, процілеглы свету прыроды, хоць створаны і існуе на яго аснове. Няма Прыроды — няма Культуры. Культура — гэта тое, што вылучае чалавека са свету прыроды, што робіць яго вандроўнікам у свеце, «вечным» пакутнікам і шукальнікам, калі не «блудным сынам». Але, як у Гётэ, узвышаючыся над зямлёю, над цяжарам і брудам працы, ён, гэты вандроўнік, спасцігае сапраўдны сэнс жыццёвага клопату, яго веліч і прыгажосць і з веданнем пра «іншае», высакароднае ў зямным прызначэнні чалавека вяртаецца назад, на радзіму.

— Але ж гэта толькі адно разуменне чалавека. Другая ж пазіцыя: чалавек — два дзінае істота, біясцыяльны арганізм.

— Філасофскі тлумачэнняў на гэты конт дастаткова. Таму, сувымяраючы паняцці «чалавек» і «грамадства», адразу можна перайсці да думкі: культура — гэта магчымасць для чалавека знайсці сваё месца сярод людзей, сцвердзіць сябе ў жыцці і мець у ім свой голас і сваю справу, рэалізаваць для грамадскіх патрэб свае здольнасці.

— Але ёсць і трэцяя пазіцыя: чалавек як тры дзінае істота, як біяпсіхасацыяльны арганізм.

— У гэтым выпадку я б прапанавала формулу творчага плёну чалавечай дзейнасці: $\sqrt{\text{БПС}}$ (дзе БПС — біяпсіхасацыяльны пачаткі) чалавека або праекцыя БПС на «экране» жыцця грамадства, эпохі, чалавецтва.

— Не ведаю, як гэта датычыць навуко-

вых поглядаў, але ёсць таксама спробы вызначыць чалавека праз яго прыналежнасць да Боскага.

— Ад біблейскага выразу (чалавек створаны «па вобразу і падабенству» Божаю) да сучаснай прытчы (Норберт Фрыд: «Аднойчы людзі прапанавалі склікаць кангрэс усіх жывых істот, што жывуць на Зямлі. Яго ўдзельнікамі павінны былі стаць наступныя дэлегаты: ад хітруноў — ліс, ад дурняў — вол, ад пакорлівых — баран, ад крыважэрных — тыгр, ад мурзаў — свіння, ад ахайных — котка, ад ганарыстых — паўлін і г. д. У канцы спіса людзі сціпла дапісалі сябе: ад багоў — Чалавек»). Ад найвялікшага пісьменніка Адраджэння Шэкспіра («Якое дасканалое тварэнне — чалавек! Які ўзвышаны розум! Якія бяскрайнія здольнасці!.. Дзейнасцю падобны да анёла! Думкай раўняецца з богам!..) да беларускай паэтэсы Цёткі («Ну і Кася! Ну дзяўчынка! Як царэўна! Як багіня!..»). Ад Бялінскага (чалавек як «ёмішча боскага духу») да Германа Гесэ (чалавек ці не «дзіця багоў, якому наканавана бессмяротнасць»)...

— Разглядаючы чалавека як богападобную істоту (дарэчы, што гэта такое: боскі пачатак? — гуманнасць? чалавечнасць? веліч духу? самаахвярнасць? нешта іншае?)...

— ... варта вылучыць два накірункі: чалавек у суадносінах з самім сабою — і чалавек і Сусвет, яго мікракосм, сувымернасць з макракосмам, Космасам. Першы падыход: чалавек — і чалавек, г. зн. маштаб чалавечай асобы, шматстайнасць праў чалавечага ў асобе. Тады культура — можна назваць тое (матэрыяльнае і духоўнае: з'явы, феномены, факты, дзейнасць і інш.), што садзейнічае выхаванню-сатварэнню чалавечага ў чалавеку, пераўвасабленню Чалавека Разумнага ў Чалавека Гуманнага.

— Тут можна і знакамітых філосафаў, культуролагаў спомніць, іх вытлумачэнні культуры як вышэйшай маралі або адогаведных душэўных якасцей асобы, ніжэйшага апускацца немагчыма, не губляючы культурнага аблічча. Назаву іх з тых, што бліжэй: Д. Ліхачоў: «Культура — гэта мараль перадусім. І задача літаратуры, мастацтва ў наш няпросты час — выхаваць у чалавеку маральнае, сумленнае стаўленне да жыцця». П. Фларэнскі: «Культура ёсць асяроддзе, што росціць і жыць асобу, але калі асоба ў гэтым асяроддзі галадае і задыхаецца, то ці не сведчыць такое становішча пра нейкае карэннае «не так» культурнага жыцця? Культура ёсць мова, што яднае чалавецтва, але хіба не знаходзімся мы ў Вавілонскім змяшэнні моў, калі ніхто нікога не разумее і кожная рэч служыць толькі, каб канчаткова засведчыць і замацаваць узаемнае адчужэнне?»

— Але ж ёсць яшчэ адна каардыната — чалавек — і Космас (Сусвет). Космас (Сусвет) — бясконцы, чалавек жа карыстаецца паняццямі «час» і «прасторы», падзяляючы

гэтую бясконцасць межамі імгненнага жыцця і акрэсленай прасторы. Культура ў гэтым выпадку можна назваць тое, што памагае чалавеку найперш спыняць або запавольваць час, застываць амаль нерухома ў хвіліны патхнення, па-другое, пераадольваць яго, сягаючы далёка за яго межы, як і за межы свайго кутка на гэтай зямлі. Забываючыся пра час, калі, здаецца, душа «нябёсным агнём абагрэта», пачуваючы сябе так, што хочацца сказаць: «перажыві ж у момант — век!» (Максім Багдановіч), чалавек менавіта ў гэтыя часы здольны тварыць «на вякі». Ці ж сем цудаў свету не ёсць «сведчанне» «пераадолення часу» нават тым, што ў самім часе не захавалася, а захавалася толькі памяццю пра яго набыткі?!

З гэтай пазіцыі культура ёсць магчымасць для чалавека перажыць свой час, захаваць плён свайго жыцця і спраў, узнаўляючы іх у канкрэтных вобразах, што успрымаюцца па чужымі. І та магчымасць уратаваць сябе ад губы ад небыцця, працягнуць сваё існаванне па-за межамі бялагічнага цела, узводзячы сабе (некаму іншаму) помнік на зямлі: ад Гарачыевых радкоў («Паславі помнік я сабе...») да Шэкспіравых саченаў («Наступны час па праву дасць нам славу // За працу мне, табе за ўзлёт яскравы» і інш.

— Падсумоўваючы адказы на ўсіх прапанаваных пунктах, можна вывесці і больш агульную «формулу» культуры:

$$\text{Культура} = \frac{\text{Свет}}{\text{Чалавек}}$$

Дзе культура ёсць вынік узаемадзеяння чалавека з макра-светам (Космасам, прыродай, чалавецтвам, грамадствам) і мікра-светам (светам унутры самога сябе), вынік, што накіраваны на стварэнне новага як звонку, так і знутры чалавека.

— Дарэчы, кажуць, што існуе недзе каля 120 (у іншых выпадках — 250) вызначэнняў паняцця «культура». На самай жа справе іх незлічона больш: колькі людзей было, прайшло, пакінула свой след, столькі было і разуменняў самой культуры. Так, на пытанне: «Што такое культура?» я атрымала адказ нават ад свайго сына-другакласніка: «Мама, ты што, с луны свалілась? Не знаеш? Культура — это когда человек убирает за собой и вежливые слова говорит», а затым, усміхаючыся, малы дадаў: «И это когда человек скульптуры делает: потому что культура — от слова «скульптура»». І гэта ўжо мільённае вызначэнне. Дыяпазон жа адзнак культуры сапраўды шырокі: і па вертыкалі соцьбуму (ад культуры адной асобы да культуры грамадства, ад розных прафесійных заняткаў да з'яў «мас-культ»), і па гарызанталі часу (ад старажытнасці да нашых дзён), і па вектары яе праяўленняў (ад звычайных, штодзённых побытавых адносін

Ян Ван Эйк. Адам.

Ян Ван Эйк. Ева.



К. это когда он становится культурным (Менд)

К. это когда человек становится культурным (Менд)

да этыкету асобных груп грамадства, да мастацкай творчасці) і г. д.

— **ДРУГАЯ праблема:** «Што ў ваходзіць у культуру?» Якія з'явы складаюць змест гэтага паняцця? Звычайна культуру тлумачаць або даволі вузка, як «мастацкую культуру», або даволі шырока — як вынікі (духоўныя, матэрыяльныя) жыццядзейнасці чалавека.

— Магчыма, я не першаадкрывальнік у гэтым кірунку, але для сябе даволі выразна сфармулявала вось што. Культура складаецца з чатырох сфер культурнай (мабыць, усё-ткі таўталогія) жыццядзейнасці чалавека. (Ад самай агульнай фармулёўкі — адпаведна двум відам творчасці — матэрыяльнай і духоўнай, што даўно тлумачыцца як умоўны падзел: нельга ўявіць сабе матэрыяльную вытворчасць без духоўнага патэнцыялу і наадварот). Таму лепш зноў пазначыць гэтыя ўзаемаадносінны фармулы:

$$\text{Культура} = \frac{\text{духоўнае}}{\text{матэрыяльнае}}$$

Сфера «матэрыяльнай культуры»: промыслы і рамёствы, тэхніка і вытворчасць.

Свет духоўных з'яў і катэгорый: сістэма светапогляду, ідэалогія, рэлігія.

Далей. Навука. Ідэя, адкрыцці і іх рэалізацыя.

Мастацкая культура. Літаратура і мастацтва.

— Так. Тады культураю можна называць і асобныя з'явы — і іх сукупнасць і прабы чалавечай працы пэўнага мастацкага (эстэтычнага, маральнага, філасофскага...) гатунку або ўзроўню — і ўсё што захавалася ад мінулых цывілізацый, эпох як сведчанне іх культуры. Будзем жа разглядаць першую сферу: матэрыяльную вытворчасць. Якое дачыненне мае яна да культуры?

— Спачатку нагадаю адну з думак Д. Ліхачова. «Усеагульная сытасць і хуткасць руху не ўзабаве будуць дасягнуты, але далі чорт? — Развіццё культуры!» Зразумела, што пры ўмове, калі гэтыя два працэсы — і працэс дасягнення ўсеагульнай сытасці і хуткасці руху, і працэс развіцця культуры — будуць праходзіць адначасова.

— Калі тэхнічная цывілізацыя — аснова, тады культура — уток (нітка, што ідзе ў тканіне ўпоперак асновы). Калі матэрыяльная вытворчасць — уток, тады культура — аснова.

— З аднаго боку, у сферы матэрыяльнай вытворчасці да культуры належыць тое, што мы так і называем — «матэрыяльная культура», г. зн. тая яе частка, што мае мастацкую (эстэтычную...) каштоўнасць. З другога — з цягам часу ўсе прабы матэрыяльнай вытворчасці становяцца прыналежнасцю культуры, яе помнікамі: мяжа, што раздзяляе гэтыя два віды, апускаецца. Тут нагадаю вельмі цікавую думку Багдановіча: «Чаму у нас акамянеласці // Духоўнай страваю завуць?» Графічна гэта можна паказаць рознымі спосабамі.

— А свет духоўных уяўленняў?

— **Віды, графічна гэтак сама, як і ў першым выпадку.** Сапраўды, ёсць пэўныя ідэалагічныя паняцці, сістэма і г. д., якія нельга, на мой погляд, залічваць у сферу ўжыву «культуры» (такія як «фашызм», «расізм» і падобныя).

— Навука?

— Гэтак сама і навука. Выходзіць за межы з культураю, што, па-першае, з'яўляецца «чарнавою» працаю ў самой навуцы, падмуркам вынаходстваў, адкрыццяў і інш., але набывае сваю каштоўнасць з цягам часу; па-другое, што мае выразна антычалавечы характар, скіраванне на разбурэнне свету, чалавечага ў чалавеку і г. д.

— Мастацкая культура?

— Так, літаратура і мастацтва. Здаецца, менавіта яны і складаюць аснову, стрыжань таго, што мы называем «культураю». Па-за гэтымі межамі — «кіч» або нізкапробныя вырабы, таксама творы (або антытворы), якія прапагандуюць насілле, марцаграфію, фашызм і падобнае.

— З улікам і сказанага яшчэ раз звернемся да вызначэння нашага паняцця. Культура — гэта пэўны (і даволі высокі) узровень развіцця цывілізацыі: навукі, тэхнікі, вытворчасці (як у свой час сказаў вядомы герой Міхаіла Булгакава, што не бывае асетрыны другога гатунку: асетрына другога гатунку ўжо не асетрына).

Дарэчы, ТРЭЦЯЕ пытанне — пра паходжанне мастацкай культуры, узнікненне мастацтва — не марнае пытанне. Існуюць шматлікія тэорыі на гэты конт.

— І адказы на яго можна сістэматызаваць якраз у рэчышчы папярэдніх разважанняў. Здаецца, у гэтым ёсць свая логіка. Зараджэнне, фарміраванне, развіццё мастацтва як асобнага віду чалавечай дзейнасці і культуры адбывалася, безумоўна, у адзінстве, злітнасці з іншымі яе відамі: з удасканаленнем прыладаў працы і пашырэннем рамёстваў, са станаўленнем катэгорый светасузірання, з узнікненнем навуковых поглядаў. Таму і адказы на пытанні «як і чаму?» у якіх умовах пачынаецца мастацтва?» варта шукаць менавіта ў гэтым адзінстве.

— Нагадайма ж яго.

— **Найічней у адзінстве рамёстваў, першабытнай тэхнікі — і мастацтва.** Так, з адным са старажытных заняткаў — палываннем — звязаны вядомыя петрогліфы, скульптуры (выявы мядзведзяў, мамантаў, ласёў, бізонаў і інш.), нават першыя музычныя інструменты (на Беларусі гэта адпаведна апрацаваныя косці).

Па-другое, у адзінстве першабытных вераванняў — і мастацтва. Напрыклад, зберагліся татэмныя эмблемы першабытнага чалавека з выявамі жывёл, раслін і інш. Паганскія багі пададзены ў вобразах ідалаў, ім накланяліся, прыносілі багатыя дарункі і ахвяры, на ўрачыстыя святы збіраліся перад імі.

— І словы з рамана Язэпа Дылы «На шляху з варагаў у грэкі» трапіла нагадваюцца: «— Ты валодаеш рэдкім дарам перадаваць не толькі рысы чалавечага твару, але

Юрый Васільеў. Дон-Кіхот.



і выяўляць характар чалавека... Будзе да цябе просьба — ствары нам новую стаць бога. Яна павінна выявіць яго ўласцівасці: магутнасць, літасцівасць да сваіх ухільнікаў, суровасць да тых, хто заслужыў яго кару. Дык вось, галубка мая, сваёй працай уздай ты пашану нашаму вялікаму Перуну, яві нам яго такім, якім я яго бачу і якім бачыў нябожчык Багуміл. Дар твой — ад яго, прасвяціцеля чалавечага. І ты, я пэўны, ты здолееш зрабіць гэта... Я даўно ўжо нагледзеў спалены маланкай дуб. Я загадаю яго ссекчы, абчасаць... Памерам жа ствары Перуна ўдвая большым ад самага рослага чалавека — каб стаць яго панавала над людзьмі, што моляцца яму, высілася высока над імі».

— Па-трэцяе, у адзінстве першасных навукowych уяўленняў — і мастацтва. Першабытнае мастацтва, з аднаго боку, паўставала як форма пазнання свету, з другога — пашырэнне кругагляду чалавека адзінства і развіццю самога мастацтва. Сведчаннем таму, напрыклад, — уда-сканаленне малюнкаў жывёл (ад эпохі мушэер да мадленскай), з'яўленне і трансфармацыя вобраза чалавека ў мастацтве (або ў першых навукowych атласах? картах?). Па-цвёртае, у адзінстве мастацтва — і мастацтва. Мастацтва не магло ўзнікнуць само на сабе, выключна з эстэтычнага пачуцця чалавека і ўсведамлення ім гэтай неабходнасці ў прыгожым. Але ў адзінстве з матэрыяльным жыццём, з першабытным светаадчуваннем і з зачаткамі першабытных ведаў такое патрабаванне, прага маглі ўзнікнуць. Навошта, скажам, было ў каменным веку ўпрыгожваць (асячаць? пазначаць? вылучаць?) кап'якідалыніцу фігуркамі горных казлоў (якія змагаюцца адзін з адным? гуляюць? спаборнічаюць)? Ці нейкі іншы прыклад? Адказ, магчыма, трэба шукаць ва ўсіх частых пунктах прапанаваных тлумачэнняў.

— Трапіна пра гэта пісаў Багдановіч: «Здалося мне, што пачуццё красы выварылі сабе людзі таму, што былі змучаны і запуджаны суровай зямлёй; вытравілі каб пазбыцца няяснага, але бескрайнага, усю душу запаўняючага смутку і тады цяжэй стала ім жыць, бо зямлю яны бачылі прыгожай... бачылі яе ў пераліх барваў і згукаў...»

— Дарэчы, гэта адна з самых пакутлівых і запаветных думак самога Багдановіча: думка аб прыгажосці, аб выратавальнай сіле мастацкага вобраза. І гэта ЧАЦВЁРТАЯ праблема — пытанне пра неабходнасць культуры. Так нарадзіліся, прыйшлі ў свае часы да чалавека мастацтва, культура. Прыйшлі як прыгажуня Венера, як Маці Марыя, як Ефрасінія Полацкая..., як прыходзілі да людзей аэды, барды, баяны, як паэты, музыкі прыходзілі.

— Я параўнала б культуру з вобразам маці... З вобразам маці-выратавальніцы, маці-заступніцы, нават з вобразам Мадонны. Бо яна ўзнікла ў незгаданай красе сваёй духоўнасці, як маці, прынесла сваіх дзетак

— свае творы людзям — дзеля выратавання роду людскога ад спакусаў нізкіх інстынктаў, спакусаў жывёльнага існавання.

— *Прынамсі, гаворка пра выратавальную місію жанчыны ў нас наперадзе.*

— Я ўяўляю сабе выяву-партрэт «Алегорыя культуры» (створаную па аналогіі з вядомай «Алегорыяй мастацтва» Аляксандра Ісачова). Мабыць, гэты вобраз павінен паўстаць перад вачыма, як узнікла перад Рафаэлем ягоная Сікстынская мадонна: раптоўна, адразу, у незямным ззянні сваёй любові, свядомага асэнсавання сваёй выратавальніцкай ахвяры, маўклівага разумення таго, чым яна павінна служыць на Зямлі. Так і культура — гэта наша шчодрая, таленавітая (на дабыню і прыгажосць) маці.

— Першабытны чалавек нараджаў яе ў накутах несвядомасці, неразумення, нараджаў яе ў тысячагоддзях і шмат разоў нанова, пакуль, нарэшце, не былі закладзены самыя асновы культуры. Так ён «выратаваў» яе з небыцця. Але і культура заўжды «заступалася» за чалавека і «звядчыла» на яго карысць, як і ў наш час з'яўляецца выратаваць ад бяспамяцтва, прагнасці, абьякавасці.

— І зноў — цытата як прыклад: словы Дастаеўскага пра адзін з ідэолагаў і, магчыма, найвыдатнейшы твор «сусветнай культуры — вось яшчэ адзін адказ на першае пытанне!) — пра рамана іспанскага пісьменніка Адраджэння Сервантэса. «Калі чалавецтва паклічыць на прапашны суд, то яму дастаткова падаць адзін доказ — «Дон-Кіхот» Сервантэса, каб усе грахі былі адпушчаны». Твой пра «вар'ята» — у найвыдатнейшыя першыя сведкі мудрасці чалавечай!»

— Мабыць, гэта і ёсць квінтэсэнцыя мудрасці (і чалавечай, таму што чалавек імгненна разважаць менавіта там, дзе павінны вырашаць пачуцці) — Боскай мудрасці ў чалавеку, што прымушае яго паўставаць над уяўнаю логікай імгненняў і далучацца да новых абсягаў быцця, прагнуць душой лепшай долі для сябе і для іншых. А гэта ўжо і ёсць творчасць. А культура — вынік лунання душы ў «вечных» колах Зямнога і Нябеснага Раю — побач, як Дантэ з Беатрычэ, як Леанарда з Монай Лізай, як Блок з Незнаёмкай, як Максім з Веранікай, як зямны чалавек у абдымках сваёй каханай, як паэт, як творца — сам-насам са сваёй чараўніцай-заступніцай — са сваім творам.

— Пэўна, чалавек сапраўды жыве тады, калі ў ім ажывае ягонае творчая душа, як ажыла надзвычай прыгожая статуя, зробленая Пігмаліёнам, як дзякуючы сіле пачуцця набыла вечнае жыццё і страчанага мужа — Купідона Псіхея. Таму, калі хочаце жыць, — тварыце; калі хочаце жыць прыгожа, — тварыце вакол сябе прыгожае, расціце кветкі-зоркі хараства; калі хочаце жыць вечна, — шануйце ў сваіх песнях, у сваіх справах мінулае і сучаснае, каб будучыня працягнула вам сваю руку ўдзячнасці.

— Тварыце...

Казімір Малевіч. Селянін.

